

Tardor 2016

Com ser-ho alhora d'Ali Smith

Dolors Udina

Vull començar donant les gràcies en primer lloc a l'editorial Raig Verd, que és qui em va encarregar la traducció de *How to be both*, d'Ali Smith, una traducció a la qual vaig dedicar tres mesos llargs i que, si bé no puc dir que m'ha canviat la vida, sí que em va fascinar la concepció de la literatura d'una autora que no coneixia fins al moment de rebre el correu que em proposava traduir-ne dues obres, i que ha estat per a mi un dels descobriments literaris més engrescadors dels darrers anys. Gràcies, Laura.

En segon lloc dono les gràcies a tots els qui heu vingut a sentir-nos parlar de com ens ho fem per canviar-ho tot d'un llibre, començant pel que el conforma, que és la llengua, i tornar a escriure el mateix llibre en una altra llengua, la nostra.

I, en tercer lloc, agraeixo molt sincerament al jurat que hagi col·locat el llibre d'Ali Smith entre les quatre obres finalistes d'aquest premi. M'imagino que no és fàcil triar entre la gran quantitat de traduccions publicades l'any passat (la majoria de qualitat, perquè s'ha de dir que cada cop es tradueix més bé al català), i diria que no és gaire habitual, tampoc, triar una obra l'original de la qual va ser escrit fa a penes tres anys i que, a diferència de les tres obres dels meus companys de taula, encara no ha esdevingut un clàssic, i subratllo l'encara.

Faig aquesta distinció entre clàssic i obra contemporània perquè això ja implica una manera diferent d'abordar la traducció. Quan tradueixes un clàssic, saps quin és l'efecte que l'obra ha tingut en la literatura del seu país, per descomptat, però també en la literatura mundial i, per tant, saps de quin mal has de morir, com si diguéssim. No és que això faciliti la tasca, sinó que de vegades és al contrari, però sí que pots disposar de tot un aparat bibliogràfic que et serveix de referència.

Com ja he dit, no havia sentit mai el nom d'Ali Smith abans, suposo que com la majoria dels presents; és a dir, no en tenia cap més referent que les pàgines del llibre que tenia al davant (en pdf, a més; és a dir, que fins i tot les pàgines eren virtuals). Com sempre que rebo una proposta, me'n vaig llegir unes quantes pàgines abans de començar a traduir i, a continuació, vaig buscar tot el que hi havia de l'autora per anar-ho llegint mentre llegia/traduïa (tot alhora) l'obra en qüestió i anava veient quin era el tarannà de l'autora. Em fa l'efecte que *How to be both* és d'aquells llibres que no conviden a ser llegits anant per feina, és a dir, esperant saber què passa a continuació; sinó que la manera de presentar-lo és tan enjogassada que has de permetre que et vagi caient a sobre. No t'adones, fins que n'has llegit moltes pàgines, del que hi passa i del que et passa a tu com a lector (o, és clar, com a traductor). No és un llibre fàcil: l'escriptura és trencadora, els diàlegs tallats, hi ha diferents èpoques a cada pàgina, va endavant i endarrere en el temps, la puntuació és molt particular i l'autora porta fins als límits la tradició per adaptar-se al ritme de la seva prosa. Decidir fins a quin punt jo podia forçar la tradició en català per adaptar-me a les peculiaritats de l'original em va fer rumiar molt i, finalment, vaig decidir respectar les decisions de l'autora, que posava un espai abans dels dos punts, per exemple, no introduïa les converses amb guions, posava guions llargs per expressar frases inacabades, escrivia sempre els números amb xifres, etcètera.

El llibre consta de dues parts i, aquí hi ha la primera particularitat, no hi ha ni primera ni segona part, sinó que són intercanviables. Per desig de l'autora, la meitat dels llibres publicats té una part

que fa de primera part, i a l'altra meitat hi ha l'altra part en primer lloc. Això, que sembla un caprici, és de fet un dels jocs essencials del llibre. Una part té lloc al segle XXI, a Anglaterra, amb una protagonista adolescent d'una família més aviat il·lustrada, i l'altra part té lloc a Itàlia, al segle XV, i el protagonista és un pintor del Renaixement, autor d'uns frescos extraordinaris que es van descobrir fa cent anys en un palau de Ferrara. Aquests frescos són els que fan confluïr totes dues parts: la nena va amb la família a Ferrara i el pintor l'observa, des de la paret, contemplant el que ell ha pintat. Això és per dir-ho amb poques paraules, perquè òbviament les confluències són molt més elaborades. La impressió que provoca el llibre canvia del tot si es llegeix primer una part o l'altra. Jo, com a traductora, repassant i repassant, he tingut la sort de llegir-les totes dues en tots els ordres moltes vegades, i la veritat és que no sabia quina quedar-me.

Només començar la traducció em vaig adonar que el problema principal del llibre eren els temps verbals. Un dels llibres que vaig llegir d'Ali Smith, un assaig preciós sobre el temps i la forma de les novel·les (*Artful*, 2012), em va donar la pauta per reconèixer el camí que feia escrivint i poder resseguir-lo amb fermesa. El temps és una de les coses que fascina l'autora i, en aquest llibre, el passat i el present es barregen per formar un «ara».

Una altra qüestió important era el registre que havien d'adoptar els personatges del llibre: la nena adolescent, més aviat repel·lent, molt aficionada a les paraules, a analitzar-les i a jugar-hi. Se li mor la mare a tretze anys i, vivint el dol i mirant de recuperar-la, recorre tot sovint als anys seixanta, canta (i analitza) les cançons que la mare tenia en discos de vinil, revisa (i reconsidera) tot el que la seva mare li havia explicat de l'època de Thatcher i de Blair i que en vida de la mare havia escoltat amb desinterès. A l'altra part, el protagonista és el pintor (o potser pintora?) del segle XV que va pintar el fresc del palau de Ferrara. Durant més de quatre-cents anys el fresc va quedar ocult darrere d'una capa de guix i només es va conèixer l'existència de l'autor per una carta en què demanava un augment de sou. A partir d'aquest detall, Ali Smith imagina la vida de Francesco del Cossa, que és el nom real del pintor, que com si fos per art de màgia arriba al segle XXI per revelar-nos la seva infantesa i la vida de l'artista a l'època renaixentista.

Potser la qüestió més difícil de resoldre va ser la del títol. En tenia tota una llista: *Com ser les dues coses*, *Com ser una cosa i l'altra*, *Com ser això i allò*, però no l'acabava de trobar. Fins que en una de les entrevistes que van fer a Ali Smith arran de guanyar el premi Bailey, vaig entendre que es referia a «la nostra multiplicitat i la capacitat de ser més d'una cosa alhora», a la idea que el que només semblava una paret pogués ser al mateix temps una pintura, que un pintor reconegut com a home també hauria pogut ser una dona, que una part d'un llibre pogués ser alhora la primera i la segona... *Com ser-ho alhora*, doncs, era la traducció més fidel de *How to be both*.

El que demostra aquest llibre, en tot cas, és que no és impossible fer una novel·la experimental, difícil, que sigui alhora un viatge emocional i una joia de llegir (i de traduir). Guanyi qui guanyi, que ja hem guanyat tots, us recomano ferventment que el llegiu.